

TYÖ – IKIAIKAINEN TAAKKA VAI HISTORIAALLINEN KEKSINTÖ?

Kuva: Linda Tammisto.

MARJA JALAVA

on Helsingin yliopiston historian dosentti.

■ Työ kuuluu perheen ja markkinoiden kaltaisiin salakavaliin käsitteisiin, joiden näennäinen luonnollisuus hämää. Sanoohan terve järki, että työtä on tehty aina ja tullaan tekemään vastakin.

Työn käsitehistoria osoittaa kuitenkin, että ”työ” viittaa käytännössä mitä moninaihimpaan, historiallisesti muuttuvaan ilmiöiden joukkoon. On myös kulttuureita ja kielii, joista työ abstraktina yleiskäsitteenä puuttuu.

Esimerkistä käyvät muinaiset kreikkalaiset. *Poliksen* vapaille miehille oli ajatusmahdottomuus, että samaa käsitettä olisi käytetty niin eriarvoisista toiminnoista kuin orjien peltotyö, naisten kotityö, filosofien ajatus-työ ja poliitikkojen hallintotyö – saati että toipumista läheisen kuolemasta olisi kutsuttu surutyöksi.

Antropologiset tutkimukset metsästäjä-keräilijöiden yhteisöistä ovat osoittaneet, ettei niissä tunneta työntekoa lainkaan. Mitään toiminnan lajia ei ole erotettu työksi, vaan kaikki askareet ovat sekoittuneet elämän eriytymättömään kokonaisuuteen.

Kuvaukset tuovat mieleen Marxin ja Engelsin *Saksalaisen ideologian* (1845–46) uto-

pian kommunistisesta yhteiskunnasta. Siellä ihminen voi aamulla metsästää, iltapäivällä kalastaa, illalla hoitaa karjaa ja syönnin jälkeen kritisoida, ilman että hän olisi aina metsästäjä, kalastaja, paimen tai kriitikko.

Sosiologian näkökulmasta työ astui historian näyttämölle yhteiskunnallisen työn-jaon kehityksen siinä vaiheessa, jossa käytännöllinen vaivannäkö erotettiin ”korkearvoisemmasta” toiminnasta. Palkkatyön normalisoinnin historiaa tutkinut Simo Aho on löytänyt varhaisimman vastineen työn käsitteelle Babyloniasta, jossa sanalla viitattiin hallitsijan toimeenpanemiin väenottoihin ”yleisiä töitä” varten.

Työn negatiivinen arvolataus näkyy myös Ensimmäisessä Mooseksen kirjassa, jossa raskas raadanta ja raskauden tuskat esitetään Jumalan langettamiksi rangaistuksiksi syntiinlankeemuksesta. Useimmissa eurooppalaisissa kielissä työtä merkitsevä sana (*Arbeit, labour, travail, ponos*) on tarkoittanut vaivaa, tuskaa ja taakkaa sekä ruumiin turmeltumista, usein myös synnytyskipuja.

Työn peruseritys on suomen kielessä neutraali: mikä tahansa tehtävä, toimi, askare tai tekemisen kohde. Sanan johdannainen, adjektiivi työläs, paljastaa silti, että suomalaisetkin ovat tässä asiassa eurooppalaisia.

Arkikielessä työhön liittyvä pakon ja raadannan leima on vielä selvempi. Työ on ennen kaikkea vierasmääritteistä toimintaa, jota tehdään toiselle vailla itseisarvoista tyydytystä. Tästä johtunee maassamme valitseva käsitys, etteivät tutkijat ja taitelijat tee ”oikeaa työtä”.

Kuten klassikot Max Weberistä Karl Polanyihin ovat osoittaneet, arkisen työn ar-

vonnousu uuden ajan Euroopassa liittyi kapitalismin laajentumisen ja uskonpuhdistuksen kaltaisiin prosesseihin. Osansa antoivat myös valistusfilosofia ja klassinen poliittinen taloustiede. Nykyperspektiivistä on vaikea ymmärtää, millainen uutuus John Locken ja Adam Smithin aikalaisille oli 1700-luvulla ajatus siitä, että työ on kaiken omaisuuden ja vaurauden lähde, edistyksen liikevoima sekä ihmiselämän todellinen mieli ja tarkoitus, jopa ihmisen inhimillisyyden perusta.

Moderni työn ideologia muotoutui työmarkkinoiden kehittymisen myötä. Siinä missä feodaaliorjuus ja palveluspakko olivat alistaneet työntekijän kokonaisvaltaiseen riippuvuuteen isännästä, perustui moderni palkkatyö periaatteessa vapaaehtoiseen sopimukseen, jossa työntekijä luovutti työnantajalle työvoimansa määrääjäksi palkkaa vastaan.

Samalla kun työn käsite laajeni kattamaan kaiken toiminnan, jota voitiin ostaa ja myydä markkinoilla, syntyi uudenlainen hierarkia ”tuottavan” ja ”tuottamattoman” työn välille. Kotityöstä tuli alempiarvoista suhteessa ansiotyöhön, joka puolestaan nousi kapitalistisen työyhteiskunnan keskeisimmäksi taloudelliseksi, sosiaalseksi ja moraaliseksi järjestysperiaatteeksi.

Työn käsittehistoriassa mielenkiintoisia ovat myös käsitteet, joita on käytetty työntöön vastakohtina. Sellaisia ovat lepo, joutilaisuus, seurustelu ja leikki, jotka arvostuksista riippuen ovat olleet myönteisesti tai kielteisesti värittyneitä. Suomalainen sananlasku ”hullu paljon työtä tekee, viisas pääsee vähemmällä” saa vastapainokseen virren sanat, joissa ”jok’ainut hyödytön hetkittä on hukkaan tuhlatu leiviskäs”.

Vapaa-aika on leimallisesti moderni käsite, jonka taustalla on kapitalistiselle yhteiskunnalle ominainen työntekijöiden ja heidän toimeentulolähteidensä sekä kotitalouden ja ansiotyön eriytyminen toisistaan. Jos vapaa-aika ymmärretään ansiotyön ulkopuoliseksi, työnantajasta ja työpaikasta erilliseksi omaksi ajaksi tai elämäksi, voidaan kysyä, missä määrin käsite on siirret-

tävissä varhaisempien aikojen tutkimukseen ilman anakronismin vaaraa.

Hannah Arendt esittää teoksessaan *Vita activa* (1958) niin ikään kiintoisan kysymyksen, onko modernin ihmisen vapaa-aika vapaata aikaa. Arendtin mukaan vapaa-aika ansiotyön kääntöpuolena on saumattomassa yhteydessä markkinoihin, tavaratuotantoon ja kulutukseen. Vertauskohdaksi privaattiin vetäytyvälle, yksityisiä mielihalujaan toteuttavalle *animal laboransille* nousee antiikin *skhole*, pidättäytyminen sekä työntööstä että kuluttamisesta.

Työn historian uutuuksiin kuuluu, että pisin työaika Suomessa on työmarkkinoiden korkeakoulutetulla keskiluokalla. Kun työ näissä ammateissa on usein itsetoteutukseen perustuvaa eikä mittana ole työaika vaan suoritukset ja menestys, voisi työtä periaatteessa tehdä aina ja kaikkialla. Eräissä aikalaisdiagnooseissa puhutaan jopa ”uusfeodalismista”, jossa työn kontrolli ei enää rajoitu työpaikalle, vaan persoonasta tulee tuote ja elämästä pelkkää työelämää.

Työolotutkimuksissa toistuvat kokemukset työn vaatimusten, suorituspainoiden ja kiireen kasvusta. Uupuneimpia ovat korkeakoulutetut naiset, joille emansipatorinen lupaus omasta urasta on kääntynyt näennäntävaksi rimpuiluksi ansio-, koti- ja hoivatyön verkossa. Ankaralle työmoralismille perustuvaan kulttuuriimme kuuluu myös se, että raskain taakka lankeaa työttömille. Heiltä syrjäytyminen ansiotyöstä uhkaa riistää toimeentulon lisäksi identiteetin ja täyden ihmisarvon.

Viimeaikaisimmissa tutkimuksissa on jo havaittu orastavaa vastaliikettä työn ideologialle. Joukkoon kuuluu erilaisia kansalaisyhmiä aina burnoutin kokeneista yrittäjistä ja työn pyhyttä riennaavasta prekariaatista koti-isiin ja omaishoitajiin. Heitä yhdistää usko siihen, että elämään on mahdollista muutamakin kuin työtä.

Nähtäväksi jää, onko suomalainen yhteiskunta tulevaisuudessa valmis hyväksymään ansiotyön rinnalle muita täysvaltaisia osallisuuden muotoja. ■